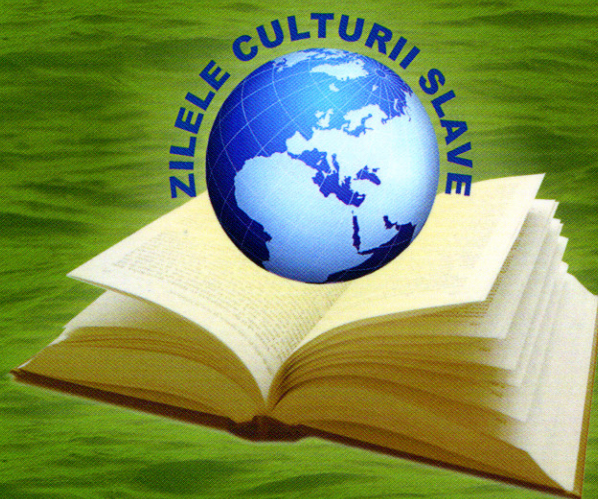

Universitatea Babeş–Bolyai Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Departamentul de limbi și literaturi slave

Dialogul slaviștilor la începutul secolului al XXI-lea

Anul VII, nr. 1/2019

Editori

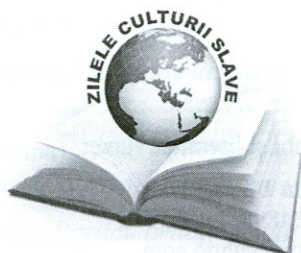
KATALIN BALÁZS

IOAN HERBIL

Universitatea Babeș–Bolyai Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Departamentul de limbi și literaturi slave

Dialogul slaviștilor la începutul secolului al XXI-lea

Anul VII, nr. 1/2019

Editori

Katalin Balázs

Ioan Herbil

Casa Cărții de Știință
Cluj-Napoca, 2019

Redactor: **Ioan HERBIL**

Coperta: **Roxana BURDUCEA**

Tehnoredactare computerizată: **Mihaela HERBIL**

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. hab. **Volodymyr ANTOFIYCHUK**
Universitatea „Yurii Fedkovici”, Cernăuți, Ucraina

Prof. univ. dr. hab. **Serhii LUCHKANYN**
Institutul de Filologie al Universității Naționale
„Taras Șevcenko”, Kiev, Ucraina

Conf. univ. dr. **Dorin-Ioan CHIRA**
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România

Editură acreditată CNCS – B

© Autorii, 2019

ISSN 2284-9270

Colectivul de redacție:

Departamentul de limbi și literaturi slave:

Lector dr. **Katalin Balázs**
Telefon: 0264/534898, int. 5591
e-mail: balazskaty@yahoo.com

Lector dr. **Ioan Herbil**
Telefon: 0264/534898, int. 5560
e-mail: ivanherbil@yahoo.com

Lucrare finanțată de
UNIUNEA UCRAINENILOR DIN ROMÂNIA

CUPRINS

Prefață / Preface 9/11

Lucrările Simpozionului / *Proceedings of the Symposium*

Lingvistică / *Linguistics*

DOROTA FILAR (Polonia), <i>Czym jest semantyka narracyjna? Językowy obraz burzy we współczesnej polszczyźnie</i>	13
VIKTÓRIA LÉBOVICS (Ungaria), <i>Понять и перевести</i>	24
SERHII LUCHKANYN (Ucraina), <i>Загальномовознавчі теорії в історії української та румунської лінгвістики (зіставно-діахронне дослідження)</i>	32
NATALYA NOVIKOVA, TATIANA CHERKASHINA, IVAN PUGACEV (Rusia), <i>Интерференция родного языка: друг или враг педагога?</i>	42
KATERYNA KARUNYK (Ucraina), <i>Статус і стан української мови у губернаторстві Трансністрія в 1941-1943 рр. (за матеріалами місцевої преси)</i>	50
SVETLANA MAKHLINA (Rusia), <i>Семиотика языка как знаковой системы</i>	59
TETIANA HUTSULIAK (Ucraina), <i>Образні деривати як джерело розвитку й збагачення прислівникової синоніміки української мови</i>	70
CRISTINA SILAGHI (România), <i>Particularități tematice ale proverbelor și zicătorilor ucraînene</i>	84
NATALIA OSTROVSKAYA (Rusia), <i>Проблема исследования языковой и речевой вариантности русского языка в историческом и прагматическом аспектах</i>	89
IOAN HERBIL (România), <i>Toponimul Rona și alte nume topice (proto)ucraînene din județul Maramureș</i>	97
IRYNA CHYBOR (Ucraina), <i>Фрагменти демонологічних уявлень слов'ян у фразеології української, польської та словацької мов</i>	115
TATIANA MISHCHENKO, SVETLANA KURKINA (Rusia), <i>К проблеме номинации народных лекарей на территории российско-белорусского пограничья (Брянской и Гомельской областей)</i>	124

KATALIN BALÁZS (România), <i>Denumiri de păsări în paremiologia rusă, română și maghiară</i>	129
MANANA MIKADZE (Gruzia), <i>Морфологический анализ рукописи Ионы Гедеванишвили «Путешествие, или путешествие митрополита Ионы Русского» (имена)</i>	137
SANDA MISIRIANȚU (România), <i>Semantismul verbelor rusești cu prefixul от- (ото-, отъ-)</i>	141
TAMARA BUDANOVA (Finlanda), <i>«С завода, но из дома», или актуальные тенденции в употреблении предлога «с»</i>	154
INNA HOROFYANYUK (Ucraina), <i>«Чужий» в українській діалектній картині світу</i>	161
OKSZANA TASKOVICS (Ungaria), <i>Некоторые аспекты проблемы перевода субтитров с точки зрения культурной асимметрии</i>	168
HALYNA KUZ (Ucraina), <i>Міжмовні контакти в буковинській фразеології</i>	175
ADRIAN CHIRCU (România), <i>Un sufix slav vrednic de limba română: -elnic. Observații asupra dicționarului Dictiones latinæ cum valahica interpretation, redactat de către Teodor Corbea</i>	183
ELVINA SALIKHOVA (Republica Bașcortostan), <i>Билингвемы как когнитивные и лингвокультурологические компоненты региолекта</i>	194
SERHII VAKULENKO (Ucraina), <i>Буджацький письменник Ілько Гаврилюк і синтеза східного та західного варіантів української літературної мови</i>	203
CĂȚĂLIN DEHELEAN (România), <i>Despre moștenirea lingvistică slavă în limba română</i>	212
NAILYA ISKUZHINA (Republica Bașcortostan), <i>Региональное варьирование русского языка в условиях двуязычия (на примере Республики Башкортостан)</i>	221
MYKHAILO KONDOR (Ucraina), <i>Деякі особливості мови «Актів Полтавського Полкового Суду» (друга половина XVII – перша половина XVIII ст.) у порівнянні з закарпатськими діловими пам'ятками</i> ...	227
IRYNA BABIY (Ucraina), <i>Складання як активний спосіб творення оказіональної лексики в художньому тексті</i>	238
MARIA ALDEA (România), <i>Elemente lexicale cu origine slavă în Vocabularu romano-francesu, de Ion Costinescu (1870)</i>	245
NATALKA LIBAK (Ucraina), <i>Джерельна база і лексичний склад Великого тлумачного словника української мови</i>	255

TETIANA CHONKA (Ucraina), <i>Проблеми мовної культури в Україні у творах сучасних українських письменників</i>	388
MIHAI TRAISTA (România), <i>Mitul Taras Şevcenko</i>	397
ANDRA BRUCIU-COZLEAN (România), <i>Utopie şi anti-utopie în romanul „Fabrica de absolut” al lui Karel Čapek</i>	407
OLHA BASCHKYROVA (Ucraina), <i>Художні стратегії подолання постколоніальної травми в сучасній українській романістиці: гендерний аспект</i>	412
IOANA DIACONU-MUREŞAN (România), <i>Wanda, sirena, balaurul şi cei doi care au furat Luna</i>	421
RAFAŁ SZCZERBAKIEWICZ (Polonia), <i>Fenomen archiwistycznych reportaży kryminalnych</i>	427
ANAMARIA GAVRIL (România), <i>Синкретизм фольклорно-легендарних та історичних начал у повісті Наталени Королевої „Що є істина?” („Quid est veritas?”)</i>	445
ANDREEA MORAR (România), <i>Faţete ale realităţii în „Duşmanul poporului” de Olga Slavnikova</i>	452

Dialog intercultural / Intercultural Dialogue

DORIN-IOAN CHIRA (România), <i>Identitate naţională în Europa contemporană</i>	460
IELYZAVETA BARAN (Ucraina), <i>Еміль Балецький – дослідник закарпатських українських говорів (перший етап наукової діяльності)</i>	466
GALINA LESNAYA (Rusia), <i>Славянские языки в эпоху межкультурной коммуникации: изучение украинского и польского языков в близкородственной языковой среде</i>	475
INESA MAKAR (Ucraina), <i>Особливості функціонування паремій у давньогрецьких романах I-II ст.н.е.</i>	483
KHALAM KARASAEVA (Kazakhstan), <i>Проект «Триединство языков» и особенности его реализации в образовательных учреждениях Казахстана</i>	492
TATIANA TITOVA, ELENA GUSHCHINA (Rusia), <i>Русские в Татарстане: идентичность и этнокультурные потребности современного сельского населения</i>	497

IVANNA STRUK (Ucraina), <i>Імплікатура як вияв взаємодії вербальної та невербальної комунікації в драматичному тексті</i>	265
---	-----

Cultură și literatură / Culture and Literature

YAROSLAVA MURAVETSKA (Ucraina), <i>Функціонування візуальних компонентів у творчості Івана Нечуя-Левицького: від лейтмотиву до архітектоніки</i>	273
OXSANA ZHURAVSKA (Ucraina), <i>Жанрові аспекти дослідження українського химерного роману 2-пол. XX ст.: дихотомія «реального» й «ірреального» в хронотоні-мультиверсумі</i>	280
NINO KVIRIKADZE (Gruzia), <i>Анна Каренина и Эффи Брист: сравнительная характеристика (по романам Льва Толстого и Теодора Фонтане «Анна Каренина» и «Эффи Брист»)</i>	286
VOLODYMYR SUPRUN (Ucraina), <i>Концептуалізація батьківщини в жіночому дискурсі української діаспори</i>	295
RAMEL GAFAROV (Rusia), <i>Изучение творчества В.А. Жуковского в школе и философия Шеллинга (на примере анализа стихотворения «Море»)</i>	303
OLGA KHAMEDOVA (Ucraina), <i>Моделі фемінності і маскулінності у буковинській пресі 1930-х років</i>	310
DIANA TETEAN (România), <i>Мотив сна в русской поэзии конца XIX-ого – начала XX-ого века</i>	320
MYKOLA VASKIV (Ucraina), <i>Літературний подзвін за культурою сільської Атлантиди</i>	328
MARTA-TEODORA BOBOC (România), <i>Simbolistica spectrului cromatic în romanul „Maestrul și Margareta” de Mihail Bulgakov</i>	337
TATIANA SIVOVA (Belarus), <i>Диада «свет – тьма» в повести К. Г. Паустовского «Чёрное море»</i>	348
OLENA ROSINSKA (Ucraina), <i>Архетипні образи хронотопу в сучасній українській поезії</i>	355
MIHAELA HERBIL (România), <i>Germenii crizei spirituale a lui N. Gogol în corespondența cu prietenii</i>	363
KRISTINIA PALADEAN (Ucraina), <i>Ритмічні форми триктового дольника в українській та румунській поезії початку XX століття</i>	370
JUDIT BARTALIS, ARTUR LAKATOS (România), <i>Prin ochii contemporanului: subiecte si motive din perioada Glasnost' în jurnalele lui Anatoli Cerneaev</i>	379

**ЕМІЛЬ БАЛЕЦЬКИЙ – ДОСЛІДНИК ЗАКАРПАТСЬКИХ
УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРІВ
(ПЕРШИЙ ЕТАП НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ)**

Єлизавета Барань

Закарпатський інститут
імені Ференца Ракоці II, Україна
barany.ertzsebet75@gmail.com

Abstract. *Emil Baleczky – Researcher of Transcarpathian Ukrainian Dialects (The First Stage of the Scientific Activity). The aim of the article is to present the achievements of Emil Baleczky in the field of Transcarpathian Ukrainian dialectology, focusing on the period between 1942-1943.*

Keywords: *Emil Baleczky, Transcarpathian Ukrainian dialectology.*

У статті маємо на меті представити здобутки Еміля Балецького у галузі закарпатської української діалектології, акцентуючи увагу на кілька заміток, які з'явилися між 1942-43 роками.

Еміль Балецький (псевдонім *Е. Латорчанин, О. Віщак*, криптонім *Е. А.*) є однією із найбільш помітних особистостей в історії угорської україністики ХХ століття. Серед основних його наукових зацікавлень – закарпатська діалектологія та історична лексикологія української мови. В Енциклопедії української мови зазначено: «Балецький Еміль Дмитрович – український і угорський мовознавець» [35: 42], а в Енциклопедії Підкарпатської Русі [23: 81] читаємо таке: «Емелян Балецький – поет, лінгвіст, педагог»¹.

Народився 21 лютого 1919 року в селі Гукливій (уг. *Hukliva*, офіційно з 1904 року *Zúgó*) на північній окраїні колишнього комітату Берег (зараз Воловецький район Закарпатської області України) в сім'ї залізничника. Незабаром родина переїхала до села Чинадієво (уг. *Beregszentmiklós*) поблизу міста Мукачева. У чинадіївській школі формувався світогляд молодого Балецького, саме тут він почав писати вірші, наслідуючи русофільські традиції того часу². Період поетичних устремлінь молодого Балецького довгий час залишався невідомим (сам він не згадував про етап свого життя, пов'язаний з літературною творчістю) попри те, що у свій час був найперспективнішим російськомовним поетом краю³. О. Г. Казак зауважив, що поетична діяль-

¹ Детальніше про життєвий і творчий шлях, наукову діяльність та бібліографію праць див. привітання та некрологи І. Х. Товта, М. Петера, Л. Хадровича, А. Золтана, М. Капралія: <https://sites.google.com/site/baltoslavica/baleczkyemil> – 28.10.2017.

² Про вплив зовнішніх чинників на формування особи майбутнього російськомовного поета та вченого детально описав Михаїл Капраль [22: 10-20].

³ Еміль Балецький заперечив припущення його студентів-вихованців, що він друкував вірші на початку 40-х років у закарпатських виданнях [38: 318-321; див. ще

ність Балецького в «часи угорського панування незаслужено залишалася без належної уваги» (sic!) [21: 338]. Завдяки науковим пошукам Михаїла Капраля стало відомо про літературну творчість молодого Балецького [23: 28-40]. Із нагоди 25-ї річниці смерті Еміля Балецького з ініціативи його учня Андраша Золтана та дослідника Михаїла Капраля були зібрані в одне видання плоди літературної діяльності мовознавця: вірші, оповідання, художні переклади, фольклорні записи, а також статті з історії та із проблем слов'янських літератур. Це той ужинок, який з'являвся на сторінках підкарпатських газет і журналів між 1935 та 1943 роками, та твори із єдиної прижиттєвої збірки віршів під назвою «Литературное наследие» [13]¹.

1929 року Еміль Балецький вступив до Мукачівської російськомовної гімназії, по закінченні якої в 1937 році став студентом Карлового університету в Празі, де протягом навчального року слухав лекції М. Вейнгарта, Й. Горака, Е. А. Ляцького. 1938 року частина території Підкарпаття, а в березні 1939 року увесь цей край знову ввійшов до складу Угорщини, що, ймовірно, і стало причиною того, що в 1939 році Балецький перевівся до Будапештського університету, який закінчив у 1943 році². Зв'язок із батьківщиною підтримував і надалі: із 1939 року активно співпрацював з виданнями А. Бродія «Русская правда» і «Русское слово»; у 1940 році його обрано заступником голови «Спілки угро-руських письменників», а з 1941 року став редактором літературної частини ужгородської газети «Карпаторусській голось». Університетський період значно вплинув на формування світогляду студента – «на початку 40-х років він змінює своє переконання – переходить у табір русинофілів, стає в ряди місцевої інтелігенції, яка свідомо формує всі умови для функціонування русинської нації в Угорській державі, вирішує проблеми, пов'язані з мовними питаннями, проблемами школи» [24: 371]. У цей час багато молодих поетів-русофілів, які навчалися у Будапешті, під впливом Е. Балецького переходять до табору русинофілів (детальніше про це див. 32: 252-253). Цей період став завершальним у літературній діяльності Балецького³ – відтак він починає активно займатися мовознавчими питаннями, обґрунтовує необхідність використовувати місцеві говори у формуванні русинської літературної мови, закликає інтелігенцію вживати народну мову, «бо нынѣ уже не есть чого стыдатися свого народного языка..., народный

22: 10]. Хоча його творчість здобула загальноросійського визнання [33: 62]; згадують з-поміж інших і про переклади творів Шандора Петефі, виконаних Балецьким, які пропонувались і для вивчення у школах [34: 131-132].

¹ Матеріал доповнено Є. Барань-Комарі [17: 318-326].

² При згадці про дружбу Еміля Балецького та Федора Іванчова Роман Офіцинський неправильно указав на те, що Балецький був студентом філософського факультету Дебреценського університету [28: 31].

³ Таємний зв'язок з Музою він зберіг у глибині душі на все життя, – про це його свідчать доповіді, прочитані на угорському радіо, глибоке розуміння ним літератури [40: 29].

языкъ все буде истновати» [13: 157-158]. Активні контакти з редактором журналу «Літературна Недѣля» Іваном Гарайдою спонукали студента Будапештського університету друкувати «русинською мовою» результати розвідок про рідні йому говірки в цьому журналі між 1942 та 1943 роками¹. Окрім цього, мовознавчі статті з'явилися і на сторінках журналу «Зоря». «Русинський період» між 1942 та 1943 роками умовно відносимо до першого етапу наукової діяльності Еміля Балецького.

Саме в цей час увагу молодого науковця, учня відомих угорських славістів Яноша Меліха, Ласло Гадровича та Іштвана Кнежі привернула діяльність Євменія Сабова. Перша мовознавча стаття-рецензія має назву «Євменій Сабовъ і наша діалектологія» [1: 89-92]. Автор особливо цінує заслуги, за його словами, «самоука» Євменія Сабова, який своєю діяльністю прославився не лише на своїй батьківщині, а й за кордоном. «Хрестоматія церковно-славянських и угрорусскихъ церковныхъ памятниковъ съ прибавленієм угро-русскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчияхъ» (Унгварь, 1893) викликала особливий резонанс у наукових колах, найвизначніші дослідники, як А. Годинка, І. Панькевич, Ф. Пастрнек, О. Петров та ін. позитивно відгукнулися на цю важливу з точки зору місцевої діалектології працю. Автор статті-рецензії закликає продовжувати благородну справу.

У статті «Самозвукъ *ö* въ бережскомъ говорѣ» [2: 222-224] Е. Балецький мав на меті доказати, що *ö* (губний, середнього підняття, переднього творення) не є запозиченим голосним у березьких говірках, цей звук розвинувся незалежно від впливу угорської мови, хоча й зустрічається доволі часто в угорських запозиченнях, які адаптувалися до фонетичних законів березьких говірок. Своє твердження автор аргументує так: «в березьких говірках голосний *ö* розвинувся з *e* або *é* під впливом наступного лабіального звука *v* [*u*]. Голосні *e* або *é* лабіалізувавшись, у вимові наблизились до *ö*. Отже, фонетична зміна відбулася ось таким чином: *e* > *é* > *ö*. Для прикладу подано слова з рідної авторові чинадіївської говірки: *der/öula* 'деревля', *č/övdör* 'жеребець' та ін.

Автор висловлює своє критичне ставлення до літературної діяльності місцевих підкарпатських письменників у публікації «Література и народный языкъ», зазначаючи, що «наші письменники здебільшого вчать писати про життя народу не завдяки безпосереднім спостереженням за його життям та мовою, а з книжок» [3: 263]. Він наводить уривки з віршів місцевих поетів,

---

¹ Правописну форму, яку використовував Е. Балецький і на ґрунті якої тогочасна інтелігенція мала на меті створити окрему літературну мову східних слов'ян Угорщини, В. Сугоняк називає «вимушеною, штучною, анахронічною» [30: 47]. Іншої думки дотримуються В. Німчук та Н. Пуряєва про тогочасну правописну форму, які, указуючи на цінність «Граматики руського языка» Івана Гарайди, зазначають, що вона «відображає фонетико-граматичну систему місцевих українських говорів» [27: 536].

перекладених не місцевою і не великоруською мовою. Дослідник закликає до використання народної мови, яка є близькою та зрозумілою і письменникам, і читачам, адже молоде покоління літераторів хоче служити народові, тому вони мають писати мовою народу. «Народної мови не потрібно соромитися», – зазначає автор [там же: 264].

Кілька заміток присвятив Е. Балецький дослідженню етимології слів. У праці «Про болгаризми в наших говорах» [5: 34-36] наведено слова, які, на його думку, є болгарськими запозиченнями в рідних йому говірках. До прикладу: *baltag* < болг. *балтакъ*, *četavuj* < болг. *читавъ*, прислівник *tverdo* в значенні 'дуже' зустрічається також лише в болгарських виразах; сюди належать і форми дієслова *imaju*, *imas*, *imat* замість *maju*, *májes*. Подібно до болгарської, у говірках є метатеза у формі теперішнього часу дієслова *puté*: *puđ'u*, *puđ'es*, *peđ'eme*, *puđ'ete*, *puđ'út'*. Балецький дотримується думки Г. Стрипського та І. Панькевича про те, що русини перейняли болгаризми ще в Семигороді, звідки, очевидно, і принесли їх на сучасну територію свого проживання. Спробі етимологізації ороніма *Vihorlat* присвячена окрема стаття [6: 93-94]. Автор, зіставляючи погляди різних дослідників, серед них І. Панькевича, Н. Драгана, Й. Мартінки та інших, пропонує власне вирішення походження ороніма *Vihorlat*: мабуть, варто шукати спільні риси з південно-слов'янськими назвами *Bulat*, *Buřat*, *Jurat*.

У праці «Про походження слова *оурикъ* (*urék*) в донаційній грамоті грушовського монастиря зь 1404-ого року» [7: 119-120] автор порушує проблему етимології слова *оурикъ* (*urék*), яке зафіксовано в найдавнішій збереженій пам'ятці, написаній 1404 року. Дослідник цієї грамоти О. Петров, а також Ф. Тихий відносять слово до гунгаризмів, що побутують у мараморських говірках. Балецький має на меті довести, що це слово ввійшло у текст грамоти посередництвом румунської мови. Своє твердження він аргументує такими фактами: угорське слово *örök* у формі *urék* не вживається на українській етнічній території; угорське *ö* в запозичених словах перейшло в *é*, *ê* (рідше в *l*), в кінці слова дало дифтонги *uw-üw-iw*; голосний *ö* в румунській найчастіше перейшов в *u*; румунське *uric* < уг. *örök*, *urichis*, *uricas* < уг. *örökös* широко розповсюджені в румунській мові. Писарем донаційної грамоти був румун, який добре знав мараморські українські говори, а можливо, був білінгвом.

У замітці «Народнѣ назви частей рѣки» [8: 131-132] автор доповнює дослідження П. Сніжника та К. Галаса про народні назви частин річок власними матеріалами з рідного Чинадієва. До прикладу: *нора* – місце, звідки вода витікає із землі; *бишбѣнь* – місце, де вода дуже глибока; *гать* – місце, де воду загатили; *островбань* – назва поля при ріці. У статті «Про походження назви Бужора» [9: 167-168] назву гори Бужора автор виводить з румунського *bujor* (Раеоніа), яке в свою чергу походить зі слов'янського *božurь* < *bogь*. У цьому ж номері журналу «Літературна Недѣля» автор розглядає наслідки давніх а-основи та й-основи в українській мові та рідних йому говірках.

Замітка «Одно морфологичное явище (а-пнѣ ~ и-пнѣ)» [10: 168] автор виклав свої спостереження про взаємодії у відмінюванні іменників жіночого роду з колишніми основами на *-ā* та *-ī*. Замітка вийшла з друкарським браком (уживано «тире» замість «дефіс»), тому В. Сугоняк подала відкоректований нею текст замітки зі збереженням її правописних рис, але з усуненням технічно-друкарських вад, сформулювавши тези, які випливають з аналізу Балецького [30: 48-49].

У журналі «Зоря» була опублікована стаття про походження голосного *ī* в чинадіївській говірці [11: 525-538]. Згідно зі спостереженнями Балецького, у південнокарпатських говорах звук *ī* (заокруглений, вузький звук високого підняття, переднього творення) існує не лише як рефлекс праслов'янських *o*, *e* в закритому складі, але часто вживається на місці звука *u*, на місці угорських звуків *ó*, *ö*, *u* в запозичених словах та, як наслідок лабіалізації, на місці старослов'янських голосних *ě* та *i*. Спираючись на велику кількість наукових досліджень, автор подає інформацію про випадки вживання голосного *ī* в різних регіонах березької говірки. Підсумовує результати своїх розвідок тим, що збережений в одній з українських говірок Закарпаття голосний *ī* має велике значення в процесі поділу говорів з позиції фонологічної географії.

1943 року Е. Балецький захистив докторську дисертацію «Szabó Eumén Orosz nyelvтанának hangtana» (Фонетика русскої граматики и читанки Евменія Сабова). Того ж року окремим зошитом вийшла ця праця у серії видань „Szláv Filológiai Értekezések” за підтримки Подкарпатського общества наук та Наукового інституту графа Пала Телекі в Королівському університеті ім. Петера Пазманя в Будапешті [12]. Дисертація написана угорською мовою, обсягом 48 сторінок, вона складається з переднього слова і таких розділів: «Євменій Сабов», «Руська граматика та хрестоматія», «Система голосних звуків», «Нескладотворчі [v] ma [j]», «Система консонантизму», анотація русинською мовою «Фонетика русскої граматики и читанки Е. Сабова» та зміст¹. Частина цього дослідження вийшла друком у журналі Зоря (Hajnal) [4: 336-350] під назвою «Языкь граматики Е. Сабова зь 1890-го року», а деякі розділи публікувалися окремою статтею [11: 525-538].

Автор обґрунтовує вибір теми: науковим дослідженням русинських граматик майже не займалися, очевидно, тому, що їх створювали для шкільного навчання. Розмовна мова галицьких та підкарпатських русинів була схожою, однак підкарпатські письменники в кінці ХІХ століття ще використовували історико-етимологічний принцип правопису, а галицькі русини у той час користувалися вже фонетичним. Автор мав на меті зіставити правила вимови Хрестоматії Сабова з місцевими особливостями. Окрім розгляду фонетики аналізованого видання, дослідник показав специфіку фонетики підкарпатських говорів.

¹ Обсяг статті не дозволяє глибше проаналізувати дисертацію Е. Балецького.

За словами Балецького, Євменій Сабов хотів укласти граматику «угорско-руського літературного язика», не відхиляючись від головних засад «общерусского літературного язика». Тому не дивно, що утворилася суміш церковнослов'янської, великоруської та місцевої малоруської мов. Спираючись на твердження галицьких мовознавців, Балецький називає таку суміш штучною мовою, якою намагається розмовляти підкарпатська інтелігенція. Свою граматику Сабов написав двома мовами: рутенською та угорською для навчання рутенської мови вихованців гімназій, у тому числі й угорськомовних учнів. Ідеться не про власноруч створену граматику, матеріал для якої черпав Сабов із шести раніше укладених граматик. Балецький упевнено констатує, що Є. Сабов, на противагу припущенням рецензентів, був прихильником використання у навчанні місцевої вимови. До лексичного складу аналізованих видань, окрім церковнослов'янських та великоруських лексем (*вертоградъ, токмо, паче, катище, агнецъ, младенецъ, однажды, скудный, грусть, пренебреженіе*), увійшли слова місцеві (*справоватися, окремишино, змагайтися, сокотити, айно, хата, чудоватися*), також тут мають місце і угорські запозичення (*хосень, тинта, вармедя, ярашь, гровфъ, солгабировъ*).

Проаналізувавши фонетичні особливості граматики та читанки Євменія Сабова, Балецький наголосив: на їх лексиці та граматичному матеріалі позначився вплив місцевих підкарпатських говорів, російської та церковнослов'янської мов. Однак узагальнювальних висновків у роботі не виконано. Результатами своїх діалектологічних розвідок Еміль Балецький ознайомив угорську наукову еліту з особливостями підкарпатських українських говорів, заклав основи для подальших досліджень у галузі синхронної та діахронної діалектології.

Успішним захистом дисертації в Будапештському університеті завершився перший етап наукової діяльності Еміля Балецького. Його подальше життя пов'язане з Угорщиною¹: був призваний до лав угорської армії, пізніше арештований. Після звільнення в 1945 році працював в угорському радіокомітеті (з його уст прозвучало більше ста радіопередач про слов'янське літературознавство, у тому числі й про творчість Тараса Шевченка, Івана Франка та інших). Відомий будапештський славіст Іштван Кнежа звернув увагу на талант молодого науковця і рекомендував його на посаду асистента в Інститут славістики Будапештського університету, яку Балецький суміщав із роботою на радіо. У 1951 році був призначений завідувачем кафедри російської мови в Інституті іноземних мов, і одночасно доцентом Російського Інституту при університеті. З кінця 1952 року він став завідувачем кафедри російської мови Інституту ім. Леніна. Із 1965 року до самої смерті керував кафедрою російської мови історико-філологічного факультету Будапешт-

¹ Еміль Балецький не підтримував зв'язки з радянським Закарпаттям, однак був напрочуд добре поінформований про наукові та суспільні процеси в рідному краї зі спогадів Павла Чучки у статті О. Ташкович [31: 25].

ського університету¹. З ініціативи Балецького і за його участі при кафедрі російської філології створено відділ української мови та літератури (про його сприяння розвитку україністики див. статтю В. Лебович [39: 164]. Мигай Петер так оцінив педагогічну діяльність науковця: «Еміль Балецький був найголовнішим ініціатором створення угорської русистики, у тому числі й організатором підготовки висококваліфікованих викладачів російської мови і філологів-русистів. Покоління русистів виростили на його університетських лекціях, семінарах та підручниках» [29: 400]. Був добрим викладачем і талановитим науковцем²: «Що стосується бажаної єдності між практичним володінням мовою і науково обґрунтованим осмисленням її структури та історії, Балецький сам проявив блискучий приклад такої єдності» [41: 8-9]. Еміль Балецький був співавтором першого підручника старослов'янської мови, написаної угорською [36]. Із 1955 року, часу виходу журналу Угорської академії наук *Studia Slavica*, Е. Балецький став одним із його редакторів. З часу виходу (1978 рік) редагував журнал *Studia Russica*. Основу його наукових зацікавленостей і надалі становила діалектологія³ – рідні йому підкарпатські говірки⁴. На сторінках журналів *Studia Slavica* і *Studia Russica* друкував результати своїх розвідок російською мовою.

Перелік праць Еміля Балецького першого етапу наукової діяльності між 1942 та 1943 роками, у яких порушено проблеми закарпатської української діалектології

1. Балецкий Е., *Евменій Сабовъ і наша діалектологія* // Літературна Недѣля 2(1942), с. 89-92.

¹ Узагальнюючи наукові та освітницькі досягнення у сфері слов'янського мовознавства, Андраш Золтан наголосив на тому, що в 1978/79 навчальному році, окрім кафедри слов'янської філології (до складу якої входили болгарська, сербськохорватська, словацька та чеська філології) на чолі з професором Петером Кіраєм, новоствореної кафедри польської філології, очолена професором Іштваном Шіпошом, функціонувала кафедра російської філології, яка охоплювала русистику на україністику. Завідувачем кафедри був доцент Е. Балецький [19: 234]. Калман Кіш зазначив, що діяльність Е. Балецького, як і інших мовознавців-славистів, а саме: Ласло Галді, Ласло Гадровича, Йожефа Ердоді та Ференца Ковача була пов'язана з вищою ланкою освіти в Будапешті [37: 119].

² Р. Офіцинський називає О. Балецького, як і його університетського друга, поета, пізніше видатного мовознавця К. Галаса, «рафінованим вченим-лінгвістом» [28: 37].

³ У сфері діалектології дослідник вивчав і українські говори Угорщини: «...він виконав взірцевий лінгвістичний опис лемківської говірки села Комлошка, єдиної української говірки на території Угорщини», – писав Мігай Петер про Еміля Балецького [29: 400]; [див. ще 15: 29–38; 16: 16–23].

⁴ Працюючи з рукописним матеріалом свого наставника, Гейза Вернке зауважив, що Еміль Балецький був добре обізнаний із закарпатськими говірками, глибоко і ретельно вивчав їх [18: 27–29]. Автор підручника «Вступ до слов'янської філології» затвердженого Міністерством освіти і науки України поряд з іншими науковцями-славістами згадує прізвище Е. Балецького як дослідника слов'янських мов у другій половині ХХ століття в Угорщині [26: 323].

2. Балецкий, Е., *Самовукъ ѿ въ бережскомъ говорѣ* // ЛН 2 (1942), с. 222-224.
3. Балецкий, Е., *Литература и народный языкъ* // ЛН 2 (1942), с. 263-264.
4. Балецкий, Е., *Языкъ грамматики Е. Сабова зъ 1890-го року* // Зоря – Hajnal 2 (1942), с. 336-350.
5. Балецкий, Е., *Про болгаризмы въ нашихъ говорахъ*: // ЛН 3 (1943), с. 34-36.
6. Балецкий, Е., *Новѣ статѣ про назву Vihorlat* // ЛН 3 (1943), с. 93-94.
7. Балецкий, Е., *Про походженя слова оурикъ (urék) въ донацііной грамотѣ грушовского монастыря зъ 1404-ого року* // ЛН (1943), с. 119-120.
8. Балецкий, Е., *Народнѣ назвы частей рѣки* // ЛН 3 (1943), с. 131-132.
9. Балецкий, Е., *Про походженя назвы Бужора* // ЛН 3 (1943), с. 167-168.
10. Балецкий, Е., *Одно морфологическое явище* // ЛН 3 (1943), с. 168.
11. Балецкий, Е., *«Ў» в чинадѣвскомъ говорѣ* // Зоря – Hajnal (1943), с. 525-538.
12. Balczyk, Emil, *Szabó Eutén Orosz nyelvтанának hangtana. Фонетика русскоѣ грамматики и читанки Евменія Сабова*, A Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem Szláv Filológiai Intézete, Budapest, 1943, 48 c.

Література

13. Балецкий Эмиль, *Литературное наследие*, под редакцией А. Золтана и М. Капраля; Balczyk Emil, *Irodalmi örökség*. Szerkesztette Káprály Mihály és Zoltán András (Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 20.), Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék, 2007, 178 c.
14. Балецкий, Емельянь Д., *Вербный трепеть*, Ужгород: Типографія «Школьной помощи», 1936, 45 с.
15. Барань, Слизавета, *Еміль Балецький як діалектолог* // Кочіш М. [ред.] Hungaro-Ruthenica, VII, Се'ед – Szeged, 2015, с. 29-38.
16. Барань, Слизавета, *Еміль Балецький – дослідник східнослов'янських говорів Угорщини* // Maria Borciuch, Lubow Frolak (red.), TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych. PAN Oddział w Lublinie, Tom IX, 2014, с. 16-23.
17. Барань-Комари, Е., *Литературное наследие*, под редакцией А. Золтана и М. Капраля; Balczyk Emil, *Irodalmi örökség*, Szerkesztette Káprály Mihály és Zoltán András (Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 20.), Nyíregyháza, 2007 // Studia Russica 23 (2009), с. 318-326.
18. Вернке, Геза, *К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатських говорах украинского языка* // Russica. In memoriam Emilii Balczyk, Budapest, 1983, с. 27-29.
19. Золтан, А., *Славянское языкознание в Венгрии за 1978 г.* // Studia Slavica XXVI (1980), с. 232-235.
20. Золтан, А., *Inter Slavica. Исследования по межславянским языковым и культурным контактам*, Москва: Индрик, 2004.
21. Казак, О. Г., *«Освобождение от чешского ярма»: культурно-национальная политика Венгрии в Закарпатье в 1939-1944 гг.* // Русский сборник. Исследования по истории России, Том 12, Москва: Издательский дом «Регнум», 2012, с. 328-344.
22. Капраль, М., *«У истоков «русскости» Эмиля Балецкого («Школьная хроника» села Чинадиево) (1920-1938 гг.)*, In: Studia Russica 23 (2009), с. 10-20.

23. Капраль, М., *Неизвестный Эмиль Балецкий (По материалам подкарпатской периодики (1939-1943 гг.))* // Вестник филиала Института русского языка им. А. С. Пушкина 15, Budapest, 2001, с. 28-40.
24. Капраль, М., *Эмиль Балецкий на страницах ужгородской периодики (1939-1944)* // *Studia Russica* 18 (2000), с. 369-374.
25. Капраль, М., *Балецкий Эмельян.* // Энциклопедия Подкарпатской Руси. Ужгород: Издательство В. Падяка, 2001.
26. Лучик, В. В., *Вступ до слов'янської філології*, Київ: Академія, 2008.
27. Німчук, В. В., *Пуряева Н. В. (упор.) Історія українського правопису XVI-XX століття: Хрестоматія*, Київ: Наукова думка, 2004.
28. Офіцинський, Роман, *Новітня література Закарпаття*, Ужгород: Гражда, 2015.
29. Петер, М., *Эмиль Балецкий (1919-1981)* // *Studia Russica* 4 (1981), с. 399-401.
30. Сугоняк, В. Б., *Ранні лінгвоукраїністичні студії Е. Балецького* // *Philology, Science and Education a New Dimension*, V (28), Issue 115, 2017, с. 47-50.
31. Ташкович, О., *Еміль Балецький очима сучасників* // *Studia Russica* 23 (2009), с. 21-26.
32. Ташкович, О., *Від русофільства до русинофільства на прикладі творчості Еміля Балецького* // *Studia Russica* 23 (2009), с. 249-255.
33. Тарасенков, А. К., *Турчинский Л. М. Русские поэты XX века (1900-1955). Материалы для библиографии*, Москва: Языки славянской культуры, 2004, (*Studia Poetica*).
34. Ур Людвіг, *Маляр Любов, Рецензія творчості Шандора Петефі на Закарпатті* // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія; Соціальні комунікації, Вип. 27, 2012, с. 129-133.
35. Чучка, П. П., *Балецький Еміль Дмитрович* // Українська мова. Енциклопедія. Вид-во «Українська енциклопедія, Ім. М. П. Бажана, Київ, 2007 (Видання третє, зі змінами і доповненнями).
36. *Baleczky Emil – Hollós Attila, Ószláv nyelv*, Budapest, 1968.
37. Kiss, Kálmán, *A magyarországi orosznyelv-oktatás első korszaka (1849-1949)* Debrecen, 1995.
38. Kiss, Lajos, *Szlavisták arcvonásai egy tanítványuk naplójában (Milyenek látta Fodor András Hadrovics Lászlót, Kniezsa Istvánt és Baleczky Emilt)* // Zoltán András (szerk.) *Nyelv, stílus, irodalom. Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára*, Budapest, 1998, с. 318-321.
39. Lebovics, Viktória, *История украинистики в Будапештском университете* // *Studia Russica* 23 (2009), с. 156-169.
40. Pavlovszky, Maria, *Поэтический мир юного Эмиля Балецкого.* // *Studia Russica* 23 (2009), с. 27-29.
41. Péter, Mihály, *Встречи с Эмилем Балецким* // *Studia Russica* 23 (2009), с. 7-9.
42. Tóth, Péter, *Az utolsó interjú Király Péterrel* // *Nyelvtudományi Közlemények* 111 (2015), с. 437-442.
43. Zoltán, András, *Emil Baleczky (1919-1981)* // *Studia Slavica* 28 (1982), с. 405-408.

Скорочення

ЛН = Літературна Неділя